

1. Dotičući se u »Runjama i pahuljicama« i riječke književne baštine, Fran Kurelac¹ prezentira ondašnjem čitateljstvu samo »Razgovor med Bonticom i Čavicom«, pripisujući autorstvo Riječaninu fratru Celigoju, a nagađa i o još nekim njegovim literarnim tvorevinama. U bilješci pak pod tekstom navodi da ovom »Razgovoru« prethodi tek jedan »plod knjige riečke«: »Brašno duhovno«, tiskano u Ljubljani 1693. godine.

Kako je od Kurelčeva zapisa minulo više od 120 godina, umjesno je pitanje: koliko njegove tvrdnje vrijede danas? Je li »Brašno duhovno« iz 1693. doista »plod knjige riječke«? Je li to uistinu prvi egzemplar autentične hrvatske književnosti ovoga grada? Prethodi li samo ovo djelo »Razgovoru med Bonticom i Čavicom« s početka 19. stoljeća?²

2. Uputno je prije pokušaja odgovora na ova pitanja sažeto rekapitulirati što je do danas napisano o samom tom djelu i o njegovu autoru.

Prvi podatak o »Brašnu duhovnom« bilježi Ivan Kukuljević 1860. godine³, a nedugo zatim i Fran Kurelac⁴. Ni jedan od njih ne navodi autora, čijeg imena, uostalom, i nema na naslovnicama knjige.

Autorsku vezu između ovoga djela i isusovca Riječanina Nikole Hermona objelodanio je L.M. Torcoletti⁵, a Nikoli Žicu i Miroslavu Vaninu pripadaju zasluge za opis knjige i pokušaje analize, te za prikaz životnog puta Hermonova⁶.

Nikola Žic⁷ te 1934. godine za tri primjerka »Brašna duhovnog«. Prvi, vlasništvo knjižnice JAZU u Zagrebu, tiskan na finu papiru, opremljen trima bakrorezima i kožnim uvezom, ranije je pripadao Ivanu Kukuljeviću. Druga su dva primjerka skromnije opremljena, tiskana na papiru lošije kakvoće, u kartonskom uvezu i bez ilustracija. Jedan od njih, vjerojatno bivši Gajev primjerak, u Sveučilišnoj je knjižnici u Zagrebu, a drugi, po riječima Petra Kolendića, u Seminaru za jugoslavensku književnost u Skoplju.

Danas, koliko sam mogla doznati, postoji unikatni primjerak ove knjižice u knjižnici riječke Nadbiskupije gdje se obreo nakon stanovitog razdoblja kad se držao izgubljenim⁷. Sudeći po opremi, mogao bi to biti jedan od dva skromnija primjerka registrirana 1934. godine, jednako kao što bi mogao biti i autentični riječki primjerak za koji N. Žic onomad nije znao. Bilo kako mu drago, moguće je barem pretpostaviti da je izdanje iz 1963. imalo luksuzniju a malobrojniju, i skromniju a popularniju tehničku izvedbenu varijantu.

»Brašno duhovno« je molitvenik a ujedno i priručnik namijenjen privatnoj pobožnosti **bratima** veoma popularne riječke Brašćine Svetoga križa osnovane 1650. godine, a vezane za čašćenje čudesnog Raspela iz Crkve svetoga Vida. Ovaj je hram zajedno s Rospelom pripao Riječkom isusovačkom kolegiju, osnovanu tridesetih godina 17. stoljeća, a ubrzo je zatim utemeljena i Brašćina vezana uz legendarno Rospelu. Upravitelji su joj bili Hrvati ili isusovački pateri koji su znali hrvatski jezik koji je i službeni jezik ove bratovštine⁸.

Sadržajna i kompozicijska struktura ove knjižice formata 15:19 cm slijede namjenu da bude oficijem i priručnikom za prakticiranje osobne pobožnosti i zbirkom uputa članovima bratovštine.

Iza naslovnice s osnovnim podacima⁹ i stranice s mišlju vodiljom¹⁰ slijede na nenumeriranim ali kustodama povezanim stranicama dva predgovora. Na prvih je petnaest stranica Predgovor pisca s planom i programom knjižice te opisom bakroreza, a na idućih jedanaest predgovor upućen Stavcu (čitatelju). To je emotivno intoniran tekst s podacima i legendama o čudotvornom riječkom Ras-pelu, objektu drevnoga mjesnog kulta »plemenitoga slovinskoga naroda«, čiji je odvjetak, kako s ponosom ističe, i autor ovoga molitvenika¹¹.

Kontinuitet stranica molitvenika i priručnika, njih 161, obilježen je i paginacijom i kustodama. Molitvenik počinje malim Oficijem Svetoga križa (1–18)¹² iza kojeg slijede »Molitve na spomenutje muke Isusove« (14–18), »Letanije od preslavne muke i smerti Isusove« s dva »priporucenja« i molitvom (19–31), »Pe-tere vrata od raja« (31–42), oficij Blažene Djevice Marije: »priporučevanja«, plač, prošnje, molitve i pozdravljenje (44–64), »Nauk za dopernest utihu mertvem« (64–76). U drugom je dijelu priručnik »Regule ali obicaji Skupščine Gospodina Isukarsta Propetoga, vdignjene v Reke« (regule I–X 77–85, prošenja I–VI 86–92), »Nacin priporučevanja k muke Isukarstove« (92–111), »Nauk za dopernest pomoć nemoćniku va največoj njegovoj potrebe« (111–161), te kazalo, »Kazalisće« (163–171).

Repertoar tekstova i oblika u »Brašnu duhovnom« različitih je provenijencija. S jedne su to strane dva izvorna autorska Hermonova predgovora koncipirana za ovu prigodu, a s druge su strane ostali tekstovi u knjizi rađeni više ili manje ugledanjem na postojeće predloške sličnog štiva, uz redaktorske zahvate i prilagodavanja. Tekstovi i dijelovi oficija, litanija i molitava vjerojatnije su u čvršćoj vezi s predlošcima od tekstova koji se odnose na regule bratovštine u kojima je zahvaćanje u materijal i sadržaj predložaka slobodnije, a valjalo je uvesti i cjeline za posebnosti udruge kojoj je tekst namijenjen.

3. Moje je bavljenje »Brašnom duhovnim« motivirano težnjom da se stekne argumentiran uvid u strukturu književnog jezika kojim su tekstovi u toj knjizi oblikovani, te da se priloži opipljiviji argument pretpostavci da čakavština kao književni jezik traje i u razdoblju od zadnje četvrtine 19. stoljeća kad relativno znatan broj čakavskih tekstova izlazi u tisku, kako to pokazuju recentniji nalazi¹³.

Za detaljnije istraživanje obaju aspekata izdvojila sam korpus od pet tekstualnih cjelina iz ovog molitvenika: dva Hermonova prozna uvoda pisana bez predloška (Predgovor koji u daljnjem tekstu bilježim kraticom P, te Stavcu koji bilježim kraticom S), i tri pjesme koje imaju predloške u latinskim crkvenim himnima i vjerojatno se donekle ugledaju u ranije prijevode. Prva je pjesma o mucu Isusovoj (u daljnjem tekstu I), druga je u molitveniku naslovljena kao Plac Blažene Devi Marije (kratica II) a treća Priporucenje svetoga Bernarda k ranam Isukarstovim (kratica III)¹⁴.

4. Jezik je »Brašna duhovnog« složene strukture, ma kojim kriterijem razlučivali njegove sastavnice.

Na prvom sam razini analize razlučila jezične činjenice konkretnog organskog govora od jezičnih činjenica preuzetih iz nekoliko književnojezičnih tipova. Prvi sloj, konkretni organski govor, ugrađen u osnovicu jezika »Brašna duhovnog«, identificirala sam kao riječku urbanu čakavštinu druge polovine 17. stoljeća. Ustanovila sam zatim da su na tu osnovicu naslojeni jezični elementi svojstveni književnojezičnim tipovima koji su se u vrijeme koncipiranja ovog molitvenika rabili kao paralelni književni jezici, ili starijim književnojezičnim tipovima. U tom se sloju, preuzetom iz književnih jezika, prepliću elementi sinkronih i dijakronih jezičnih stanja, elementi simultanosti i tradicije. Raspoznatljiviji su kao elementi štokavske i čakavske ikavice južnih areala, elementi crkvenoslavenskog jezika, elementi srednjovjekovnog i elementi novijeg književnojezičnog hibrida, te elementi latinskog jezika.

Svi ovi jezični slojevi nisu zastupljeni jednakomjerno ni glede preuzetih jezičnih razina, ni brojem jezičnih činjenica ni njihovom frekvencijom. Tako se, brojem i frekvencijom najzastupljenije, značajke riječke čakavštine očituju na fonološkom i morfološkom, odnosno morfonološkom planu, te na planu specifičnog lokalnog leksika¹⁵. Značajke se drugih jezičnih tipova očituju također na morfološkom i fonološkom planu, te na planu stručnog leksika, a latinski je utjecaj najizraženiji na planu sintakse.

5. Jezične značajke koje se u tekstu »Brašna duhovnog« podudaraju sa specifičnostima riječke čakavštine¹⁶ mogu se izdvojiti u dva sloja. U prvom su značajke koje su u odabranim segmentima tekstova zastupljene dosljedno, a u drugom značajke zastupljene s manje dosljednosti, odnosno u interferenciji sa značajkama drugih jezičnih tipova.

A/ Dosljedno zastupljene jezične značajke riječke čakavštine

A₁ Cakavizam koji se općenito manifestira kao nepostojanje fonema /č/, /ž/ i /š/, a koji se u Rijeci, prema R. Strohalu, ostvarivao u oba svoja tipa: u staroj gradskoj jezgri (zvanoj Gomila) fonem /č/ poistovjećen je s fonemom /c/, fonem /ž/ s fonemom /z/, a fonem /š/ s fonemom /s/, dok je na gradskim periferijama fonem /č/ također poistovjećen s fonemom /c/, no fonemi /ž/ i /z/ stopljeni su u palatalizirani fonem /z/, a fonemo /š/ i /s/ u palatalizirani fonem /š/. U odabranim tekstovima fonem /č/ ni jednom nije zabilježen posebnim grafemom, nego u svim slučajevima grafemom (c) kojim se bilježi i fonem /c/: to su u P svih 22, u S 32, u I 8, u II 25, i u III sva 4 primjera

Prividno kaotično pisani su primjeri s iskonskim fonemima /ž/ i /š/. Budući da ih uži dio grada ne pozna, mogu biti pisani kako su tamo glasili, dakle grafemima (z) i (s), no teže je bilo grafijski fiksirati foneme /ž/ i /š/ s gradskih periferija jer ne postoje u to doba adekvatni zasebni grafemi pa se bilježe kao (ž) i (š). Kad se to uzme u obzir, napisani likovi znatno sustavnije odražavaju stvarno jezično stanje u Rijeci.

Iskonsko mjesto fonema /ž/ obilježeno je grafemom (x) u P u 25, u S u 12, u I u 7, u II u 23, i u III u 7 primjera, dok je takvo mjesto zabilježeno grafemom (z) u P u 5, u S u 3, u I u 3, u II u 2, a u III takvih primjera nema.

Iskonsko mjesto fonema /š/ obilježeno je grafemom (s) u P u 31, u S u 14, u I u 8, u II u 5 primjera a u III ni u jednom, dok je takvo isto mjesto obilježeno digramom (sc) u P u 29, u S u 27, u I u 1, u II u 2 primjera, a u III ni u jednom.

Budući da su u cakavizmu drugog tipa s gradskih periferija u palataliziranim fonemima /ž/ i /š/ sadržani fonemi /z/ i /z/, odnosno /š/ i /s/, ni oblici: xakoglien(=žakoljen < zakoljen; jednina muškog roda glagolskog pridjeva trpnog) iz I pjesme, i cudesc(=cudeš < čudes; Gpl. imenice srednjeg roda) nisu neregularni u riječkom govoru.

A₂ Dosljedan ekavizam koji se očituje kao ekavski refleks jata i u leksičkim i u nastavačnim morfemima u riječima.

a) U odabranim tekstovima leksemi su ekavskog lika brojčano zastupljeni ovako: u P 48, u S 27, u I 11, u II 14 i u III 2 riječi. Ima i nešto ikavskih likova: u P 3 (utihu 2x, dospitak 2x, utišiti uz ekavski lik: utešiti), u S 3 (utihu, pinezi, rici) u III 2 (priporucenje, pribivati). Ovi su ikavski likovi protumačivi s jedne strane kao stalni ikavizmi i u najdosljednijim ekavskim govorima kakav je i riječki govor (to se odnosi, primjerice, na ikavizam pinezi) ili kao stručni termini prihvaćeni iz južnih ikavskih predložaka (to bi se moglo odnositi na primjere: utiha, utišiti, dospitak, priporucenje, pribivati, te ric koja u riječkom govoru ima ekavski korelat: beseda).

b) Ekavski su likovi nastavačnih morfema ovakvi i ovakve frekvencije: -e u Dsg. imenica ženskog roda i osobnih zamjenica: u P 2, u S 6, u II 3, u III 1 primjer. Uz ove je u P 8 primjera ikavskog lika tog nastavačnog morfema, dakle: -i, a u S dva puta lik tebi.

- e u Lsg. imenica muškog i žens. r. i osobnih zamjenica: u P 13, u S 14, u II 3, u III 1 primjer. Odstupanja su u 2 primjera u S (v gradu, v broju)
 - eh u Lpl. imenica muškog i srednjeg roda: u P 4 primjera
 - em (–en) u Lsg. muškog i srednjeg roda pridjevske deklinacije: u P 13, u S 8 primjera
 - em (–en) u Lsg. muškog roda pridjevske deklinacije: u P 3, u S 2, u I 1, i u II 1 primjer
 - eh u Gpl. pridjevske deklinacije: u P 9, u S 3, u I 1 primjer
 - em (–en) u Dpl. pridjevske deklinacije: u P 3 primjera
 - eh u Lpl. pridjevske deklinacije: u P 5, u S 3 primjera
 - emi (–em) u lpl. pridjevske deklinacije: u P 14, u S 2 primjera.
- Odstupaju samo dva primjera: ikavski je lik u 1 primjeru Dpl. pridjevske deklinacije u P(–im) i u 1 primjeru lpl. pridjevske deklinacije u I (–imi).
- A₃ Oblici osnove osobne zamjenice za 1. lice s vokaliziranim slabim poluglasom: u S mane, u II mane, manu, u III mane
 - A₄ Primjeri s oslabljenim najnapetijim finalnim konsonantom u zatvorenom slogu: u P svakojackemi, svakojacke (<svakojackemi, svakojacke), u S svakoja-sko (<svakojacko), u II žuhke, žuhkom, ostom (<žukke, žukkom, octom)
 - A₅ Konsonant /j/ kao rezultat jotovanja sekvencije dj: u P 6, u S 10, u I 1 primjer
 - A₆ Na specifičan čakavski izgovor fonema /č/ upućuju primjeri: u P spomenutje, spomenutjem, bratjo, u S spomenutje 4x, u I mastjum, gorukjem
 - A₇ Dosljedno zadržavanje neizmijenjenog finalnog slogovnog –l u svim kategorijama: u imeničkih riječi i na završetku oblika jednine muškog roda glagolskog pridjeva radnog
 - A₈ Konsonantska skupina –jt– u infinitivnoj osnovi glagola id–(ti) u P najti 2x
 - A₉ Palatalizirana konsonantska sekvencija gl: u P pogljejte, u S gljedan, gljedas, pogljedas, u II gljedajuć, u III pogljedan
 - A₁₀ Primjeri s rotacizmom: u P more, moren, ništar, nihdar
 - A₁₁ Stegnuti oblici: u mojga, mojmu, u III tvojemu
 - A₁₂ Oblici upitno–odnosnih zamjenica: u P ko 2x, ku, ki 2x, u S ku 4x, s ku, ki 5x, koj, ka
 - A₁₃ Oblici demonstrativnih zamjenica: u P ov 2x, u S ov 2x, ta (m.r.)
 - A₁₄ Stegnuti oblici prezenta glagola biti: u P ni, u S ni 2x, u III ni
 - A₁₅ Nastavačni morfemi imenica, uz one koji su registrirani u vezi s ekavskim refleksom jata u njima:
 - ∅ u Gpl. sva tri roda: u P 9, u S 7, u III 1 primjer
 - i kao alomorf u Gpl. imenica muškog roda (uz –∅): u P 1, u S 3, u I 1 primjer
- Jedan primjer Gpl. ž. r. s morfemom –ah u S nije činjenica riječkog govora, pa predstavlja redaktorsku grešku.
- on u Dpl. muškoga roda: u P 1 primjer
 - am (–an) u Dpl. ženskoga roda: u III 1 primjer
 - i u Apl. muškoga roda: u P 4, u II 1 primjer
 - ah u Lpl. ženskog roda: u P 3, u S 3, u III 1 primjer.
- Riječkom govoru svojstveni su i oblici Lpl. srednjeg roda s istim nastavačnim morfemom: u P sercah, u S pismah.
- i u lpl. muškoga roda: u P 6, u S 1 primjer
 - ami u lpl. ženskoga roda: u P 3 primjera
 - e u Apl. i–deklinatione: u P 1 primjer
 - A₁₆ Jednakost Apl=Gpl. pridjevske deklinacije: u P 3 primjera
 - A₁₇ Generalizacija nastavačnog morfema –u u 3. 1. pl. svih glagola: u I primjeri iznamu, postavu

A₁₈ Oblici kondicionala s posebnim oblikom glagola biti: u P **bite** pohodili, u S **biš** imel, **biš** nahajal.

Primjer **svaki bude videl** u značenju kondicionala (u P) nije regularan u riječkom govoru, te vjerojatno predstavlja redaktorovu grešku.

A₁₉ Primjeri specifičnog lokalnog leksika, kojemu specifičnost najčešće proizlazi iz drugačije tvorbe prefiksacijom i sufiksacijom, djelomice je rezultat fonoloških specifičnosti:

P: ale(=ali), clovek/cloveh, cudnovit(=čudesan), dignjen(=dignut, uzdignut), dopeljati(=dovesti), dopernesevat, dopernesevan(=donositi, donosim), dopernest(=donijeti), hote, hotel(=hoće, htio), iscemo, iscite(=tražimo, imper: tražite), lagingja, lagingju(=lakoća, lakoću), leto, let(=godina, Gpl: godina), naglavitemi(=poglavitim), nahaja(=nalazi), narejen, narejeno(=uređen, uređeno), narešiti(=uresiti, ukrasiti), ophajat, ophajale(=obilaziti, obilazile), opominanjen(=upozorenjem), opsluževati, opsluževajuć(=opsluživati, opslužujući), otpiran(=otvaram), overševati(=izvršavati), potrebne(=kojima je potrebna pomoć, uboge), prez(=bez), prežuhkon(=pregorkom), pricetak, na pricetke(=početak, na početku), prijeti, prijeli(=primiti, primili), pripeljat(=dovesti), pripravno(=spremno, pripremljeno), prosćenje(=oprost, oprostaj), prosnja(=molba, molitva), proterpel(=pretrpio), razmislevanje, razmislevanjen(=razmišljanje, razmišljanjem), sakojaski, sakojaskemi(=svakakav, svakakvim), spravneh(=pripravnih, spremnih), skazat(=iskazati), srečan(=sretan), stem(=čitam), sudil(=pretpostavljao, procjenjivao), svedocuje(=svjedoči), tretem(=trećem), ukrepiti, ukrepite, ukrepljena(=okrijepiti, okrijepite, okrijepljena), vdignjenoj(točnije: dignjenoj=dignutoj), zgora(=gore; odozgo; nad), zruce(=), žuhkem(=gorkom).

S: dopeljeva(=dovodi), doperneseno(=doneseno, prikazano), grajani(=građani), igravac(=igrač u igrama na sreću), ishaja(=izlazi), nahajan, nahajas, nahajal(=nalazim, nalaziš, nalazio), nemili(=nemio, odbojan, odvratn), nihdar(=nikada), osobnjen(=osobnom, vlastitom), pernešena(=donesena), posilil se(=potrudio se uz samosavladvanje i prijedor), poteze(=vuče, privlači), potrebni(=kojima je potrebna pomoć), prikazevan(=prikazujem), pripetilo se(=dogodilo se), spisana(=ispisana, išarana), sproutu(=suprotiv, sučelice), stavcu(=čitatelju), stremon(=trijemom, nadstrešnicom), suprot(=zbog), svedocuje(=svjedoči), sverhu(=iznad, ponad).

I: brižna(=jadna, uboga, ophrvana brigom), cloveh(=čovjek), jadan(=ljutnjom, bijesom), janjac(=janje), v kup(=zajedno, skupa), norca(=ludu, budalu), peljahu(=vođahu), proti(=protiv), skrije(=sakrije), na smeh(=za ruglo, za porugu), svitum(=haljinom, odjećom), va(=u), vnogo(=mnogo), zakrici(=zavikne), zderžat(=izdržati), žejajuć(=žeđajući), žuhke(=gorke)

II: cloveh(=čovjek), hudi(=loš), mucna(=ophrvana mukom), skratil(=uskratio), skusiti(=iskusiti), spot(=ruglo, poruga), sprosi(=izmoli, isprosi), spuni(=ispuni), zdičajuć(=uzdišući), zeta(=uzeta), zgubit(=izgubiti), zručajuć(=izručujući), zvali se(=svali se, sruši se, izvrne se).

III: kite(=grane, ogranci), odnami(=oduzmi, odstrani, odvoji), prijeta(=primljena, prihvaćena), ur(=Gpl: sati).

B/ Primjeri interferencija jezičnih crta riječke čakavštine s crtama drugih jezičnih sustava

B₁ Upotreba čakavske zamjenice ca (<ča) naporedo sa štokavskom izvedenicom **ništar**

B₂ Stari se prijedlog **v⁶** u sjevernočakavskim sustavima pa i u riječkom govoru transformirao u **va/v/∅** u zavisnosti od fonološkog okružja, odnosno sljedećeg fonema u govornom nizu: s oblikom **va** ispred sljedećeg konsonanta, kao **v** ispred vokala, a reducirao se ispred nekih konsonanata da bi se izbjeglo formiranje netipičnih konsonantnih skupina.

U tekstu »Brašna duhovnog« grafem (u) ima vrijednost fonema /u/ i fonema /v/, a realizacija pri čitanju mora voditi računa o fonološkom okolišu: [v] se realizira u okruženju samoglasnika i nekih sonanata, a [u] u okruženju šumnih konsonanata i nekih sonanata. Kad je u pitanju samostalan prijedlog, pisan u ovom tekstu dosljedno grafemom (v), opredjelila sam se za interpretaciju s realizacijom [v], odnosno [va] stoga što takvu mogućnost dopušta grafijsko-ortografski sustav primijenjen u ovom tekstu, i stoga što je takva realizacija (v ispred vokala i nekih sonanata, va ispred šumnih konsonanata i nekih sonanata) svojstvena riječkom govoru. Interpretacija (u) kao [u] nije svojstvena sjevernočakavskim, pa ni riječkom govoru, a budući da i grafija dopušta dvojnu interpretaciju, logičnije je opredjeljenje u korist lokalnog govora nego u korist inojezičnog naslojavanja.

U konsonantskim skupinama s inverznim rasporedom jedinica u odnosu na centralno mjesto u slogu početno se v- u sjevernočakavskim govorima eliminira redukcijom, pa su primjeri u P **zvišiti** (< vzvišiti), **zviševale** (< vzviševale), u S **zgajaju** (< vzgajaju), u II **skratil** (< vskratil) i **zdičajuć** (< vzdihajuć) činjenice implicitne jezične norme u sjevernočakavskim sustavima a po tome i u riječkom govoru, a primjeri u P **utihu**, **utišiti**, **utešiti**, **utecimo**, u S **utihu**, **uzidati**, i u III **uzmi** činjenice drugih, čakavskih ili štokavskih sustava južnije provenijencije.

B₃ U riječkom se mjesnom govoru silabično r sustavno realiziralo s popratnim vokalom e-, dakle kao sekvencija -er-. U skladu je s takvom realizacijom većina primjera u »Brašnu duhovnom« 26 primjera u P, 15 u S, 6 u I, 13 u II i 6 primjera u III, a nisu u skladu s takvom realizacijom primjeri u kojima je uz slogotvorno r popratni vokal a- (slogotvorno r > ar): u P primjeri **Isukarstu** 3x, **Isukarstove**, **Isukarst** (alternira s jednim riječkim oblikom: **Isukerst**), u S **Isukarsta** 3x, u I **Isukarst**, **karst**, **parsi**, **daržiš** u III **Isukarstovem**. Ovakve su realizacije svojstvene nekim čakavskim govorima južnog areala, a i u pravopisnoj su tradiciji latiničkih tekstova južne provenijencije. Navedeni bi primjeri prema tome pripadali sloju leksema, najčešće stručnih termina, preuzetim iz južnih predložaka zajedno s njihovim ortografskim likom.

B₄ U sjevernočakavskim su sustavima, pa i u riječkom govoru, prijedlozi s i iz objedinjeni u prijedlogu z. Ovaj prijedlog, dolazeći kao proklitika u izgovornoj cjelini, funkcionira kao prvi član konsonantske skupine i podliježe zakonitostima o konstituiranju i funkcioniranju konsonantskih skupina. Stoga u poziciji pred bezvučnim konsonantom poprima lik s, pred palatalima lik š, a reducira se ispred s/ š/ z/ ž. Njegov je neizmijenjen lik z vidljiv u fonološki neutralnom okolišu, odnosno pred sonantima i vokalima.

Primjeri u »Brašnu duhovnom« djelomice su podudarni s opisanom implicitnom normom sjeverozapadne čakavštine, a djelomice odstupaju od nje kao činjenice drugih jezičkih sustava.

Riječkoj su normi svojstveni primjeri u P **z ovemi**, **z nacini**, **zruceno** (< iz-), **zviševate** (< vs-), **skazat** (< iz-), u S **z jezikon**, **z vrtukon**, **spisan** (< iz-), u I **z ovu**, **zruceno** (< iz-), **z jadom**, **zderžat** (< iz-), u II **zrucajuć** (< iz-), **spuni** (< iz-), **zvali** (< iz-), **skusiti** (< iz-), **sprosi** (< iz-), **zgubit** (< iz-). Primjeri u P **s molitvami**, **s nauki**, **s Galateji**, **izvaditi**, **iz ognja**, **iz skupscine**, u S **s veseljen**, **s ovu**, **s ranu**, **s mastjum**, **iz Nazareta**, **izgubil**, **ishodeći**, **ishaja**, u I **iznamu**, **izrucu**, **odudaraju** od te norme.

B₅ U riječkoj čakavštini, kao u i brojnim drugim sustavima sjeverozapadnog areala, nema alomorfa u Gsg. i Dsg. muškog i srednjeg roda pridjevske deklinacije: alomorfi su ujednačeni prema morfemu palatalnih osnova, pa je bez obzira na finalni konsonant osnove u Gsg. -ega, a u Dsg. -emu. Većina primjera tih oblika u tekstu »Brašna duhovnog« doista ima takve morfeme, no njima opo-nira ponešto primjera s morfemima -oga u Gsg. i -omu u Dsg: u P 13 primjera s ujednačenim morfemima prema primjerima **raspetoga**, **galatejskomu**, **raspetomu**,

ovoga, svetoga, u S 12 primjera s ujednačenim morfemima prema primjerima svetoga, rimskoga, levoga, raspetoga 5x, propetoga 2x, recenoga. U tekstovima oblikovanim stihovima nema neujednačenosti: u I jedan a u II dva su primjera s ujednačenim morfemima.

B₆ Riječki je čakavski sustav u 19. stoljeću, prema Strohalovom opisu i materijalu imao u Isg. ženskog roda imeničkih riječi nastavačni morfem **-un**. U tekstu »Brašna duhovnog« nema u tom obliku takvog morfema, nego interferiraju morfemi **-u** i **-om**. Prvi bi mogao pripadati riječkoj čakavštini ranijeg stadija, s konca 17. stoljeća kad je tekst oblikovan: riječ je o evolutivnom stadiju morfema za Isg. ženskoga roda u kojem još na nj nije bio prionuo analoški dočetak **-m (-n)**. Morfem **-om (-on)** svojstven je sustavima areala južnijih od sjevernog Hrvatskog primorja.

U dva originalna prozna uvoda nema interferencija, svi su primjeri s morfemom **-u**: u P **priliku, pomoću, njegovu, ovu**, u S **castju, ku, kervju, sestu, ranu, ovu, protocenu**, u I **veliku, ljubavu, tvoju, ovu smertju** (2x). Interferencije su u tekstovima oblikovanim u stihovima: u I **smertju, žucjom, mastjum, pljuskom, plaćom, svitum**, u II **ku, manu, kervju, tobom**, u III **prijaznostu, ljubavu, kervju, tobom**.

C/Jezične crte koje nisu sastavnice implicitne norme riječke čakavštine

C₁ Fonem /i/ je u sustavu riječke čakavštine dosljedno supstituiran s fonemom /j/.

U tekstu »Brašna duhovnog« fonem /i/ dosljedno je zabilježen u svim primjerima gdje mu je etimološki mjesto: u P u 15 primjera, u S u 9, u I 6, u II 7 i u III u 2 primjera. Dosljedno je zabilježen i u primjerima sekundarne provenijencije, u skupinama kl', gl', hl' u P 1 primjer, u S 3, u II 1 i u III 1 primjer.

Fonem /i/ je jedinica konsonantskog inventara hrvatskog ili srpskog jezika, njegove ishodišne faze i brojnih njegovih suvremenih komunikacijskih tipova i sustava, pa i dijela sjevernočakavskih (tršatsko-bakarskog, vinodolskih, senjskog, primjerice). Redovno postoji i u književnojezičnim tipovima koji su prethodili »Brašnu duhovnom«.

C₂ Inicijalna slogovna sekvencija **vs-** (< vōs-) se nakon redukcije poluglasa nije u našem jeziku mogla realizirati zbog inverznog redosljeda konsonanata u odnosu na tipičnu slogovnu strukturu. U sjevernočakavskim je govorima inicijalna jedinica **v-** reducirana, a u ostalim čakavskim i štokavskim sustavima inverzni je redosljed jedinica u inicijalnoj konsonantskoj skupini preoblikovan u tipičan redosljed **sv-**.

Potonje razrješenje, netipično za riječku čakavštinu, zastupljeno je u odabranim tekstovima u P u 13 primjera, u I u 3, u II u 1 i u III u 1 primjeru. Riječkoj implicitnoj normi odgovaraju primjeri u P **sagda** i **sagdanjemi**, i u S **sagda** 2x. Sustavnost je na strani realizacija koje nisu svojstvene riječkoj čakavštini, pa se ova četiri primjera mogu smatrati redaktorskim omaškama.

C₃ Nastavačni je vokal infinitiva u riječkoj čakavštini apokopiran (**-t∅**). U odabranim tekstovima iz »Brašna duhovnog« oblici infinitiva su neokrnjeni (**-ti**), a to je značajka čakavskih i štokavskih srednjodalmatinskih govora i književnojezičnih tipova starijih vremena.

C₄ Oblici su futura u tekstu »Brašna duhovnog« vrlo arhaični, pa pretpostavljam da su preuzeti iz crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije, tog književnojezičnog tipa duge tradicije za tekstove namijenjene bogoslužju i pastoralnoj praksi. Futur je zastupljen prostom i složenim formama. Prosta forma futura odgovara formi prezenta kojom se iskazuje buduća radnja. U P su takvi primjeri **bude** (ukrepljena), **bude** (utišena), u S **utece** (ki te k njemu utece), **ukrepe** se (potrebni), **prestraše** se (nepokorni), **razvesele** se (bogoljubni). Složeni pak futur ima dvije forme. Prva je arhaična forma futura, poznata iz staroslavenskog i crkvenoslavenskog jezika, ali i iz naše starije književnosti. Strukturu tog futura

čine prezent pomoćnog glagola i infinitiv. Takvi su primjeri u P **dostignuti hote, najti hoćete, dostignuti hoćete, hote prijeti**, te u S **prikazati hoće, razveseliti se hoćete, biti hoće**. Struktura druge složene forme futura identična je strukturi futura egzaktnog, a čine je prezent pomoćnog glagola i glagolski pridjev radni. Tom se formom izriče buduća, a ne prebuduća radnja. Kao što je poznato, takav je futur u kajkavštini, pa nije u ovom pogledu isključen utjecaj Milovčeva jezika, ili jezika drugih kajkavskih tekstova na redaktora »Brašna duhovnog«. Primjeri su takva futura u P **bude dostignula, mogli budete, nasledovali budu, ukrepili budete**.

C₅ Crkvenoslavenski jezik je u svojoj arhaičnoj morfologiji zadržao i stare participe, oblike izvedene iz glagolskih osnova ali s pridjevskim kategorijama roda, broja i padeža. Ti su se participi u evolutivnom razvoju prirodnih jezika diferencirali pa je samo jedan od njih zadržao pridjevske kategorije (glagolski pridjev trpni), jedan je izgubio deklinabilnost a zadržao kategorije roda i broja (glagolski pridjev radni), pasivni particip prezenta je nestao iz uporabe, a dva su preostala participa izgubila sve pridjevske kategorije zadržavši samo jedan petrificirani lik, i na taj način promijenila gramatičku kategoriju, postavši priložima: glagolski prilog sadašnji i glagolski prilog prošli. U čakavskim je sustavima zadržan samo glagolski prilog sadašnji koji u sjevernočakavskim govorima ima nastavak -č, a glagolski prilog prošli je nestao iz uporabe.

U tekstu »Brašna duhovnog« glagolski prilog sadašnji je petrificiran u primjerima: u P **budući 5x, videć, cineći** u S **ishodeći, ludujuć, budući**, u I **kriceć, viseć, žejajuć**, u II **gljedajuć, videć, zrucajuć, milujuć, zdihajuć**, a u III **videć, cisteć, zdahnuć**. Očigledno je da ovi oblici odražavaju novije morfološko stanje bilo u riječkom govoru (primjeri s dočekom -č) ili stanje u južnijim govorima ili književnojezičnim tipovima baziranim na južnijim narodnim govorima (primjeri s dočekom -či).

Pet primjera u odabranim tekstovima, međutim, pokazuje da su participi deklinabilni, što je svojstvo crkvenoslavenskog jezika neposredno tradirano u ove tekstove. To su primjeri u P **stojeću**, Asg. ž. r. (majku Isusovu ... **stojeću**) i **umerseh**, Gpl. (duše **umerseh** brat i sestar), u S **viseću**, Asg. (ruku **viseću**), **gorukjem**, Lsg. s. r. (v **gorukjem** srcem), te u III **lavšeh**, Gpl. (od **lavšeh** ust).

C₆ Iz crkvenoslavenskog jezika potječu i proste forme imperativa za 3. 1. jednine u I **budi (utiha mi budi = neka mi bude utiha), budi (križ mi budi ščit življenja = križ neka mi bude štit življenja)**.

C₇ Imperfekt i aorist su glagolski oblici koji su nestali tijekom evolucije čakavskih sustava, te su zadržani tek u pokojoj otočkoj oazi sjeverozapadnog areala. Tih oblika nema ni u Strohalovu popisu glagolskih oblika u riječkoj čakavštini s kraja 19. stoljeća. Teško je pretpostaviti je li ih imao dvjesta godina mlađi riječki govor, a potrebno je odgovoriti na pitanje iz kojeg jezičnog izvora potječu aoristi i imperfekti u tekstovima »Brašna duhovnog«. Oslanjajući se na ikavski lik stegnutih imperfekta **biše** i **bi** (< bēaše, bē) pretpostavljam da ne potječu iz riječke mjesne čakavštine u kojoj bi regularni bili ekavski likovi **beše** i **be**, nego im izvor valja tražiti u starijim književnojezičnim tipovima.

Primjeri su aorista u I **bi 3x, vlekoše, pustoše, rekoše, oblekoše**, u II **po-doše**, a primjeri imperfekta u S **biše**, u I **biše, peljahu, stahu**, u III **staše, biše**, te jedan primjer imperfekta kao elementa pluskvamperfekta u S: **bi izgubili**.

C₈ U tekstovima »Brašna duhovnog« postoji leksički sloj koji nije preuzet iz mjesnog govora (ni iz njegova općeg ni specifičnog lokalnog leksika) nego je očito preuzet iz drugih tekstovnih predložaka. Odnosi se na stručnu terminologiju i na apstraktni leksik, a djelomice i na specifični leksik kajkavštine ili crkvenoslavenskog jezika ili jezika starije književnosti. Bez pretenzija na iscrpnost izdvojila bih neke od takvih.

P: boležno, brašno(=hrana, popudbina), brumno, dospitak, dvojtva, ljubeznivost, mnogokrat, nasleđuju, nerazluceno, polak, prilika(=slika, odraz, slikovni prikaz), pruditi, spomenutje, tolikajše, utemeljiti, utiha, utihu, utišena, utišiti, uzderževati.

S: apustola, bogoljubnemu, jezikon, pomnjivo, postupiš(=uđeš), pozdravljenje, rici(=svečane, uzvišene riječi), slovinski, uzidati, vekovečno, vremenito.

I: oblekoše, opsovan, pljuskom, vlekoše, zarano.

II: cašu, Devo, mec, ružna, slavu, uze(=zatvor, tamnica), žitak.

III: kruto, lavšeh(=lajućih, koja ružno govore), odnami, odmećen, pribivati, shranitelju, uzmi.

C₉ Sintaksa odabranih tekstova iz »Brašna duhovnog«, posebno proznih, očituje svojstva drugih jezičnih tipova.

Latinska sintaksa očituje se u antepoziciji objekta i predikatnih priložaka ispred glavnih rečeničnih dijelova, te u postpoziciji atributa u odnosu na imenicu, priloških oznaka u odnosu na glavne rečenične dijelove, te u predikata prema krajnjem mjestu u rečenici. To je shvatljivo s obzirom na redaktorovo znanje o sintaksi, koju poznaje preko službenog latinskog na kojem je školovan i kojim se u praksi najčešće služi.

Elementi talijanske i fijumanske sintakse, koji su vjerojatno bili prisutni i u riječkoj čakavštini, najvidljiviji su u dvije konstrukcije. To je konstrukcija prijedlog **za + infinitiv** (tal. **per + -re**), vrlo česta u tekstu »Brašna duhovnog«, te konstrukcija atributa s posesivnim značenjem pomoću prijedloga **od + imeničke riječi u genitivu** (tal. **de + imenička riječ**) i tamo gdje je u našem jeziku moguća konstrukcija bez prijedloga ili s prijedlogom **iz**.

Povećana frekvencija pasivnih konstrukcija vjerojatan je utjecaj i latinskog jezika, i talijansko-fijumanski utjecaj.

Distributivna zabrana upotrebe višekratne negacije unutar iste fraze, koja se u proznim tekstovima očituje u nekoliko primjeraka (kao u P: ...ništar bolje za spasenja laginju pruditi nam more...) pripada sintaktičkim značajkama crkvenoslavenskog jezika.

Osobita bujnost i razvedenost, preopterećenost fraze koju očituju ovi prozni tekstovi pripada stilskim značajkama barokne epohe.

D/ Jezične značajke teže određive provenijencije

D₁ Primjer iz P pred vašemi ocima očituje postojanje duala kao gramatičkog broja koji se u razvoju našeg jezika izgubio, a u čakavštini je sveden na veoma rijetke relikte.

D₂ Primjer iz P s **cetirami** nauki pokazuje postojanje oblika za instrumentalnoga ovog broja, što je u organskim govorima rijetkost.

E/ U tekstu »Brašna duhovnog« uočljive su dvije jezične nepravilnosti koje zbog učestalosti zavređuju uopćavanje.

a) Lsg. imenica srednjeg roda sustavno ima nastavni morphem **-em(-en)**, kako pokazuju primjeri u P v duhovnem prikazanjen, v oven mojen kratkon delon, v ovem žuhkem razmisljevanjem, v govorenjen osmen, te u S: v duhovnem pripovedanjen, v gorukjem sercem.

Ovakav nastavni morphem u tom padežu imenica srednjeg roda nije ovjeren ni u jednom dijakronijskom ni sinkronijskom sustavu našeg jezika. U tom je padežu srednjega roda najčešći nastavni morphem **-u** koji je sekundaran, nastao ujednačavanjem lokativa s dativom, ili arhaičniji morfemi **-e** ili **-i** koji su kontinuantne starog nastavnog jata (**-ě**).

b) U drugom je slučaju riječ o nesustavnim interferencijama neregularnih nastavnih morfema s regularnima

Nastavni morphem lsg. pridjevske deklinacije muškog i srednjeg roda moguć je kao **-em(-en)** ili **-im(-in)** prema tome da li je refleks jata ekavski ili ikavski (<**-ěmō**).

*tendiranje

U ovom bi se tekstu, budući da refleks jata generalno prati stanje u riječkoj čakavštini, očekivao ekavski nastavak **-em(-en)**, pa tako i jest u većini primjera muškog roda i u nekim primjerima srednjega roda, no ne dosljedno: u dva primjera muškog i u šest srednjega roda nastavačni morfem glasi **-om(-on)**, odnosno ženskog je gramatičkog roda. To su primjeri u P poklonon velikon, prežuhkon razmisljevanjen, brašnom duhovnom, u S prevelikon cudon, glasnoviton nacinom, u I križnom drevom, u II žuhkom ostom.

6. Moglo bi se, slijedom prezentirane jezične analize, postaviti i pitanje vrste i opsega normiranosti ovog književnog jezika.

I po tom se kriteriju struktura ovog jezika pokazuje troslojnom. Dva su sloja te strukture gotovo čvrsto normirana, no svaki drugačijom normom, a treći sloj dopušta preklapanja normi obaju normiranih slojeva.

Prvi normirani sloj, ujedno i najopsežniji u odnosu na ostala dva, obuhvaća lingvističke činjenice preuzete iz konkretnog organskog govora, urbane riječke čakavštine iz druge polovine 17. stoljeća, kojemu je kao i svakom prirodnom jeziku svojstvena implicitna norma. Sve sastavnice imanentne jezične norme ovog konkretnog organskog idioma u ovoj analizi i u ovom radu nisu mogle biti izdvojene i predočene, pa se u točki A/1-19 identificiraju samo specifične jezične činjenice koje taj idiom diferenciraju od drugih idioma u našem jezičnom sistemu, ali ne i jezične činjenice koje su zajednička lingvistička platforma svim idiomima našeg jezika.

Drugi, opsegom tanji, jezični sloj u ovom književnom jeziku čine specifične jezične činjenice svojstvene drugim sustavima istog jezičnog sistema: ikavskom čakavskom, ikavsko-ekavskom čakavskom, ikavsko štokavskom, kajkavskom, crkveno slavenskom književnom jeziku i hibridnim književnojezičnim tipovima. Taj sloj jezičnih znakova, zadan i propisan autoritetom jezičnih znalaca koji su ga stvarali, eksplicitno je normiran. Činjenice te konvencijom preuzete eksplicitne norme izdvojene su analizi u točki C/1-9.

Atribucija književnog jezika podrazumijeva uz implicitnu i postojanje propisane eksplicitne norme. Književni jezik tako normiran podrazumijeva ingerenciju svojih normi na jedinice u neutralnoj komunikaciji, a izvan njih ostaje jezično ponašanje svojstveno stilovima.

U tekstu »Brašna duhovnog« ipak postoji jezično ponašanje koje se ne može pripisati stilovima jer se sustavno provlači kroz sve analizirane tekstove, a ne pripada ni implicitnoj normi temeljnog organskog idioma ni nadgradnji obuhvaćenoj eksplicitnom normom. Preciznije: taj sloj je prostor interferiranja obiju normi i pripada objema. Predočen je u činjenicama u točki B/1-6.

Takva struktura književnog jezika predstandardnog razdoblja sa širim ili užim prostorom preklapanja dviju normi, ipak je operativna i funkcionalna formula. Kako pokazuju analizirani i priloženi tekstovi iz »Brašna duhovnog« ali i svi ostali u tom molitveniku, takvim je književnim jezikom moguć prijenos obavijesti, poruka, uputa, ali i ekspresivnijih tekstova kreativnije, literarne pobude i poticaja. Moguće je njime oblikovati originalni tekst, prijevod, ali i tradirani tekst drugačije jezične postave. Upotrebljiv je za prozno oblikovanje, ali i za verzifikatorske zahvate, prilagodljiv osmercu, sedmercu i dvanaesteru, rimi i strofi.

(Nastavak u sljedećem broju)

- ¹ Fran Kurelac: Runje i pahuljice. Zagreb 1866-68., XIV-XVI, 55-58.
- ² Podrobnije o tom tekstu u člancima: Milan Crnković: Mali razgovor uz riječki čakavski »Razgovor« iz 1837. Dometi 4, Rijeka 1986. str. 25-28; Iva Lukežić: »Ca se je zgodilo...«. Dometi 4, Rijeka 1986. str. 13-23; Iva Lukežić: Razlike u jeziku rukopisne varijante riječkog »Razgovora« iz 1837. godine prema jeziku Kurelačeve tiskane varijante istog teksta. Dometi 5-6, Rijeka 1988. str. 211-222.
- ³ Ivan Kukuljević: Bibliografija Hrvatska. Zagreb 1860. str. 26.
- ⁴ F. Kurelac nedvojbeno poznaje Kukuljevićevu Bibliografiju, no sudeći po njegovoj tvrdnji o »riječkom« karakteru teksta, bit će da je knjigu i sam pregledao.
- ⁵ L. M. Torcoletti: Scrittori Fiumani. Fiume 1911. str. 15-19.
- ⁶ Nikola Žic: Nikola Hermon i njegov molitvenik »Brašno duhovno« (1693). Vrela i prinosi br. 4, Sarajevo 1934. str. 129-137.; Miroslav Vanino: Nikola Hermon (1654-1731), Biografski podaci. Vrela i prinosi br. 4, Sarajevo 1934. str. 107-109.; Miroslav Vanino: Isusovci i hrvatski narod, II: Kolegiji dubrovački, riječki, varaždinski i požeški. Zagreb 1987. str. 131-321.
- ⁷ Knjigu je 1986. godine pronašao Darko Deković među knjigama iz jednog dijela fonda bivšeg Isusovačkog kolegija koji je pripao nadbiskupskoj biblioteci. Kontakt s ovom unikatnom knjigom, štoviše i fotokopiranje, omogućeno nam je susretljivošću nadbiskupskog Sekretarijata.
- ⁸ Isusovci su se u svom pedagoškom i pastoralnom djelovanju prilagođavali sredini u kojoj su radili, pa je u skladu s tim stav o upotrebi jezika uže sredine u tim sferama djelovanja. Istini za volju, taj stav u pedagoškoj praksi u Rijeci nije dosljedno ostvarivan. Za razliku od prakse u varaždinskom, zagrebačkom, požeškom i dubrovačkom kolegiju u kojima je u nižim gimnazijskim razredima nastavni jezik bio hrvatski, u Rijeci se mladi gimnazisti podučavaju manjinskim talijanskim jezikom, unatoč protestima dijela građanskih uglednika i činjenici koju konstatiraju i rektori koji inače brane upotrebu talijanskog nastavnog jezika: da je jezik ovoga grada »Illyriacae vulgaris« (M. Vanino, str. 225-238). Razlozi su takvoj praksi diplomatske, ali dobrim dijelom i praktične prirode, kako opsežno i argumentirano razlaže M. Vanino.
- Unatoč ovoj neugodnoj činjenici, djelatnost je isusovaca na hrvatskom jeziku u Rijeci bila znatna ima li se na umu da su tri četvrtine duhovnog i crkvenog rada otpadale na rad s pukom, dakle s većinskim hrvatskim življem: hrvatskim su jezikom propovijedali nedjeljom, blagdanima i u korizm, ispovijedali i tumačili kršćanski nauk, djelovali u hrvatskim pučkim misijama. Tome valja dojetnuti intenzivnu i gorljivu djelatnost Brašćine Svetoga križa prakticiranu na hrvatskom jeziku. K tome su se na đačkim predstavama, kako bilježe onodobne isusovačke kronike, povremeno pjevale ili deklamirale hrvatske religiozne (vjerojatno pučke) pjesme, i izvodili misteriji muke Isusove.
- ⁹ Tekst je naslovnice: Brašno duhovno s molitvami i prežuhkom muke Isusove razmišljanjem doperneseno i složeno svakemu ki se nahaja pridružen Brašćine Svetoga križa, vdignjenoj i narejenoj v Reke poli otac Družbe Isusove, z dopusćenjem gornjih. Lubjane, v vtiskence Osipa Tadija Majra, leto 1693.
- ¹⁰ Moto je na latinskom (Non enim iudicavi me scire aliquid vos, nisi Jesum Christum hunc Crucifixum, Cor. 2. v. 2.) i na hrvatskom jeziku (Nisam stanovito ja sudil među vami znati nego Isukrsta, i ovoga Propetoga. Cor. 2. v. 2.)
- ¹¹ Tekstove obaju predgovora, transkribirane u suvremenu grafiju, prilažem ovom radu.
- ¹² Mali su oficiji namijenjeni laičkoj pobožnosti, pa su u njima izostavljeni psalmi i lekcije. Primjerice, dijelovi su malog Oficija Svetoga križa u »Brašno duhovno«: Na juternju, Na prvemu vremenu, Na tretemu vremenu, Na šestemu vremenu, Na devetemu vremenu, Na completu, Priporučenje. Svaki je od ovih dijelova strukturiran tako da počinje molitvom iza koje slijedi »priporučenje«, pa »penje« o etapama muke Isusove, zatim antifon i molitva.

Summary

This is a presentation of general information on the prayer-book by Nikola Hermon »Sacred Flour« (»Brašno duhovno«), published in 1693. A more detailed analysis deals with his structural use of the standard language based on the chakavian dialect of Rijeka, with an interpellation of his norms. The possible connection with previous prayer-books is contemplated, especially with »Paradise of the Soul« (»Rajem duše«) by Nikola Dešić, published in 1560 and »The Spirit's Garden« (»Duš nim vrtom«) by Baltazar Milovac, published in 1664.

Translation by Slobodan Drenovac